

Этимологія картвельскихъ этнографическихъ и географическихъ именъ.

Географическія и этнографическія названія грузинскій языкъ образуетъ при помощи различныхъ префиксовъ и суффиксовъ, но иногда онъ прибѣгаетъ также къ удваиванію кореннаго слова, чтобы усилить понятіе, выражаемое имъ.

I. *Главнѣйшими префиксами служатъ:*

са: са-картвело *Грузія*, са-мшвѣлд-о *Самшвилдъ*, са-цхені-сі *Сацхенисъ*, са-мтреди *Самтредъ* и др.

а (аѣ): а-мереті *Восточная Грузія*, а-маѣлеба *Амаглеба*, аѣ-дгома *Аѣдгома*, а-пніа *Апнія* и др.

і (іс): і(с)-пірі *Испиръ*, і-мереті *Имеретія*, і-мер-хеві *Имерхевъ*, і-сролісхеві *Исролисхевъ* и др.

е (ес): е(с)-пірі *край по эту сторону (восточный)*, е-грісі *Мингрелія*, е-нагеті *Энагетъ* и др.

Переводъ и объясненіе.

Сакартвело—отъ картвелі грузинъ;

Самшвѣлдо(-е)—отъ мшвѣлді лукъ, стрѣла;

Сацхенісі—отъ цхені лошадь, букв. *мѣсто, гдѣ водятся лошади*;

Самтреді—отъ мтреді голубъ, букв. голубятня;

Амереті (см. ниже Еспірі);

Амаѣлеба—отъ маѣлеба *возвышать*, букв. *вознесеніе*;

Аѣдгома—отъ глагольн. корня дгома *стоять*, букв. *вставаніе, воскресеніе*;

Апнія—отъ глаг. пнева *разсыпать*, букв. *разсыпанный*.

Испірі (см. Еспірі);

Егрісі (первоначально Е-гурі-сі = абхазскому А-груа Мингрелія) отъ корня гур, приводящаго насъ къ названію Гуріа (=абхазск. А-гура) Гурія.

Еспірі—Испірі. Съ древняго времени грузины, какъ видно, свою страну дѣлили на двѣ большія географическія единицы—на Восточную Грузію—Еспірі и Западную—Испірі; въ позднѣйшіе вѣка Испиромъ стала называться только Испирская провинція, что въ Чорохскомъ бассейнѣ, а Грузія, лежащая въ верхней части Ріонскаго бассейна, получила новое названіе—Имереті, букв. Грузія по ту сторону (отъ Лихскихъ горъ); исчезло также въ употребленіи слово Еспірі, какъ географической единицы, и его замѣнило слово Амереті, букв. Грузія по эту сторону (отъ Лихскихъ горъ).

Представляю толкованіе четырехъ словъ, которыя, по моему мнѣнію, могутъ служить матеріаломъ для объясненія этимологіи именъ: *иверь*, *ивирь*, *иберь*, *ибирь*. Эти грузинскія слова суть: біреба, піреба, береба и вереба.

Глаголь біреба значить *пріобрѣсти единомышленника, склонить кого на свою сторону, находитъ союзника*. Изъ него образовалась форма ібірес (вібірі, ібірі, ібіра, вібіріі, ібіріі, ібірес) со значеніемъ: „склонили на свою сторону“, „пріобрѣли союзниковъ“, „они стали союзниками“.

Если греческое Ἰβηρ (Ἰβηρος) пошло отъ грузинскаго корня біреба, то въ этомъ случаѣ „*Иверія*“ можетъ означать „союзное государство“, каковымъ оно въ дѣйствительности и было въ древнѣйшее время, тогда именно, когда разные кавказскіе народы, какъ говоритъ Картлисъ-Цховреба, входили въ составъ картлосіанскаго государства.

Глаголь піреба *намыриваться, поселиться на окраинѣ* (пірі край, окраина) въ формъ іпірес (віпірі, іпірі, іпіра, віпіріі, іпіріі, іпірес) значить: „поселились на окраинѣ“, „всѣ воедино захотѣли уединиться, обособиться“.

Глаголь береба *старѣться, быть* (становиться) *старымъ* (бері старый) имѣеть форму іберес (вібері, ібері, ібера, віберіѣ, іберіѣ, іберес) со значеніемъ: „стали старыми, постарѣли, сдѣлали себя старыми“; или же „что-нибудь (и кого-нибудь) сдѣлали (для себя) старымъ, древнимъ“.

Глаголь вереба (и ганвереба) *удаляться, спастись, выйти на благополучное мѣсто, высвободиться*, въ той же формѣ іверес (вівері, івері, івера, віверіѣ, іверіѣ, іверес) значить: „освободились“, „избавились“, „стали пребывать внѣ опасности“, „пріютились особо“.

Таковыми и стали картвелы, когда они, какъ говоритъ Картлисъ-Цховреба и какъ доказываютъ нѣкоторые ученые, разобравшіе ванскія клинообразныя надписи, изъ Ванско-Араратской области двинулись къ сѣверу и устроили свое новое царство и во Мцхетѣ основали столицу его.

Самое окончаніе имени „Иверіа“ показываетъ, что это слово картвельское. Такъ, изъ тѣхъ же вышеприведенныхъ глаголовъ имѣются формы: іпіріа, ібіріа, іберіа, іверіа, і(с)піріа, е(с)піріа *).

Въ нихъ „а“ есть сокращенная форма вспомогательнаго глагола арс есть, который появляется и въ названіяхъ: Гуріа, Хореніа, Кавкасіа, Катбадувіа, Вардзіа, Дампала и др.

Кажется, что сами грузины Иверіей называли провинцію Ечереѣи, которая простиралась отъ Караіа (нынѣ Караязъ) и р. Турдо до Ганухи (нынѣ Нуха). Иорскій бассейнъ и до сихъ поръ носятъ названіе івріс-хеоба **) вмѣсто

*) Глагольныя префиксы а, у, е, і придаютъ слову различныя значенія: аіпірі, уіпірі, еіпірі, ііпірі; абірі, убірі, ебірі, ібірі; абері, убері, ебері, ібері. Эти префиксы служатъ и дополненіемъ; такъ, *ѣра* писать, а-ѣер-ес они (ес) на него (а) написали; у-ѣер-ес они ему написали; е-ѣер-ес они писались; і-ѣер-ес они писаны, они свое писали.

**) Звукъ „о“ можетъ замѣняться звукомъ „в“ и дугласными: „ве“, „уа“ (ва): віорі=івріс (=сванск. нівра чesтокъ); хомалді=хуамалді=хваамалді корабль; орбі=сванск. верб орель, орѣклді=сванск. верѣкл парь, орі=сванск. хері два, Ріові=сванск. Рівен р. Ріовъ и др.

іверіс-хеоба, що въ переводѣ значить Іверскій бассейнъ. Вѣроятнѣе всего, что и сама рѣка Іорі первоначально называлась івері *), и изъ нея же произошло названіе провинціи івереті, которое затѣмъ, перемѣнившись въ Ебереті, исчезло изъ употребленія въ XI вѣкѣ нашей эры.

Кромѣ того, противоположность странъ (провинцій) и близлежащихъ мѣстностей выражается также и другими префиксами. Такъ,

А-тені ссл. Атенъ. Г-ард-атені сел. Гардатенъ.

А-рдані Ардаганъ. Г-ардані сел. Глданъ.

А-ванъ (по-абхазски) }
Вані (грузинск.) } домъ, пріютъ.

Ал-вані (Албанія греч. писателей?) букв. „тотъ домъ“ **).

У-бані (вмѣсто абані?) околотокъ, прикрытіе; бані знач. крыша плоская, терраса; баніс-бані терраса надъ террасой; изъ него же происходитъ слово са-бані, одѣяло, букв. покрывало.

Ал-азані, рѣка въ Кахетіи, и Пір-ікіфелі-Алазані, т. е. Алазанъ, текущая по ту (сѣверную) сторону (пір-ікіфел) Кавказскихъ горъ.

Г-ард-абані } Гардабанъ, т. е. настоящій Тифлисскій
Г-ард-убані } уѣздъ отъ Марткоба и Глдана до Болиса.

Вообще, противоположныя отношенія странъ другъ къ другу грузинскій языкъ выражаетъ весьма своеобразно. Такъ, если я скажу Э-ран—Ту-ран ***), А-ран—І-ран, всякій грузинъ пойметъ, что тутъ рѣчь идетъ о противоположащихъ странахъ, называемыхъ общимъ именемъ *Ранъ*.

Въ названіяхъ нѣкоторыхъ рѣкъ исчезъ префиксъ „а“, показывающій отношеніе одной рѣки къ другой. Привожу

*) По Плинію р. Иберъ есть притокъ Куры въ странѣ москочъ. Не Вера ли это, впадающая подлѣ Тифлиса въ Буру?

***) Груз. „а“ вмѣсто ас, аіс (сванск. ал, ала) знач. тотъ.

***) Въ мингрельскомъ ті(на) тотъ, дальній (ср. ті-зума).

названія тѣхъ, наименованія которыхъ образовались отъ корня ре-ба течь, итти, роніні теченіе, хожденіе, рехва (ріква, река) наводнять, наносить иль, камень, ру (руві, роі) ручей; а именно: Ріоні (по-свански Рівенъ) р. Ріонъ, Арагві, Алазані (первоначально, вѣроятно, было Арагані), Аразі (Арезі, Рахсі) р. Араксъ, Алгефі (первоначально, вѣроятно, было Арагефі), Рехула (Лехура), Ліахві *).

Префиксъ „м“ (мо, ма, ме), образоваль имена: м-егрелі мингрелець, м-аргвелі аргвелець, ме-схі, м-тіулі, М-цхефі Мцхетъ и др.

М-егрелі—отъ названія рѣки Егуріс-цхалі Ингуръ и страны Егурі (=Егрі-сі=абхазск. Агура) Мингрелія.

М-аргвелі—отъ названія страны Аргвефі Аргветъ; аргі **) домъ (по-свански), м-аргвелі человекъ домовитый.

Ме-схі (=древнему ме-сехі, мо-сохі, мо-сахі); сахі (теперь сахлі) домъ и потому мес(а)хі человекъ домовитый, осѣдлый. Въсто теперешняго месахле (мосахле) въ древнемъ имѣемъ месахе (мосахе) обыватель, человекъ, начавшій жить осѣдлою жизнью (ср. могваѣде—могваѣе).

Мтіулі—отъ (м)тіа гора, букв. горець.

Мцхефі—отъ цхеба лѣпить, мазать, вонзать, бить, печь. И потому Мцхефі можетъ означать: „мѣсто облѣпленное и обмазанное“, т. е. великолѣпно устроенное и могущее отразить враговъ.

Изъ этого же корня имѣемъ второе (позднее) названіе Месхетіи—Самцхе: мцхе причастная форма отъ глагола цхеба и значить—одолѣвающій, разитель. Въ словѣ Самцхе са служитъ показателемъ того, гдѣ именно живутъ разители враговъ. Ср. мѣде виночерпій, самѣде мѣсто, гдѣ живутъ

*) Въ сванскомъ ліц (ліц) вода и груз. ліц-ліці полныи водою, можно отнести къ первоначальному корню ре (ру, ро, рі).

**) Аргі—отъ картвельскаго глагола агеба стронть, возводить: „сахлі ааго“ онъ построилъ домъ.

виночерпни, моуваце подвижникъ, самоуваце мѣсто подяговъ, клите ключъ, замоуъ, саклите дверной языкъ или мѣсто замоуъ, картвели грузинъ. Сакартвело Грузія, т. е. страна, гдѣ живутъ картвелы и др.

Самое названіе картвели, по нашему мнѣнію, образовалось отъ слова корі домъ, башня: корѣ арі(с) знач. оуъ есть, существуетъ въ башняхъ. По-свански карѣ (по-мингрельски и абхазски корѣу) есть названіе Карталини и грузина Восточной Грузіи. И потому древнѣйшимъ названіемъ картвельца мы считаемъ корѣ, а отечества его корѣаі, какъ отъ твалі—твалѣаі отъ бердзені—Сабердзнеѣаі. Названіе картвельскихъ племенъ мы вообще производимъ отъ словъ „домъ“, „жилище“, „пріютъ“, „башня“; свое мнѣніе мы основываемъ не только на толкованіи самихъ названій, но и на свидѣтельствѣ греческихъ писателей, одинъ изъ которыхъ (Апол. Родосскій) говоритъ, что *моссмекки* свое названіе получили отъ своихъ башенъ *μῶσσορος*.

Слѣдующій разъ мы представимъ толкованіе и другихъ именъ.

М. Джанашивили.
